

PEYGAMBER TASAVVURUNDAKİ DEĞİŞİMİN DİLE ve EDEBİYATA YANSIMASI: NA‘T-I ŞERÎF ÖRNEĞİ

Meliha YILDIRAN SARIKAYA*

Özet

Eski Türk edebiyâtında Hz. Peygamber’i konu alan pek çok edebî tür mevcuttur. Bunlar arasında na‘tlar ilk sırada gelir. Peygamber sevgisinin konu edildiği na‘tlar, Yeni Türk edebiyatı devresinde de sayıca daha az olmakla birlikte yazılmaya devam etmiştir. Ancak her iki devrede ortaya konan örnekler arasında hem adet hem içerik bakımından belirgin farklılıklar tespit edilmiştir. Bu makale, eski ve yeni na‘tlar arasındaki mâhiyet değişikliğinin sebepleri üzerinde bir değerlendirme yapmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk edebiyatı, Yeni Türk edebiyatı, Hz. Peygamber, na‘t.

The Chancing Concept of the Prophet Which Reflects in Language and Literature: the Case of Naat

Abstract

Classical Turkish literature includes many literary types describing the Prophet. Naats come as first between those and have been continued to be written also at the time of New Turkish literature, although fewer in number. However, for both examples significant differences in terms of both quantity and content have been identified. This article aims to make an assessment on which reasons cause the changes of the nature between the old and new naats.

Key Words: Classical Turkish literature, New Turkish literature, Prophet, naat.

Giriş

Eski Türk edebiyatı, tâbî olduğu estetik esaslar ve muhtevâsı bakımından İslâmî kültürün bir ürünüdür. Bu tesirle meydana gelen dinî edebî türler arasında Hz. Peygamber’i konu edinen eserler ekseriyeti teşkil eder. Hz. Peygamber’le ilgili edebî türler içinde na‘t-ı şerîfler, hem sayılarının çokluğu hem tarihî seyir içinde neredeyse

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, melihasarikaya@gmail.com.

fâsılasız devam etmeleri bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Peygamber'e duyulan muhabbet ve bağlılığın kaleme/kelâma gelmesiyle vücut bulan na'tlar; tekke, halk ve dîvân şâirlerinin büyük çoğunluğu tarafından temsil edilmiş, böylece hem verilen eserlerin sayısı hem muhtevâ derinliği bakımından hayli zengin örneklerle örülü bir na't edebiyatı ortaya çıkmıştır.¹ Her üç ekolün hitap ettikleri muhitler de çeşitli olduğu için na'tlar, cemiyetin birbirinden farklı kesimlerinde karşılık bulan bir edebî tür hâline gelmiştir. Gördüğü büyük teveccüh sebebiyle na't söyleme geleneğinin yeni edebiyatımız içerisinde de benzer şekilde devam etmesi beklenirdi. Oysa bu devrede kaleme alınan na't-ı şerîflerde hem sayı hem muhtevâ bakımından belirgin bir eksilme, hem de nitelik bakımından farklılaşma söz konusudur. Bu durumu sadece eski edebiyat ile yeni edebiyatın değişen önceliklerini sıralayarak îzâh etmek mümkün görünmediği gibi, burada genel anlamda eski yeni mukayesesine kalkışmak da elzem değildir. Yine de edebiyat geleneğimizdeki esaslı kırılma noktalarını hatırla tutmak gerekmektedir.

24 | db

Eski edebiyatımızla gelen edebî miras, Tanzîmât'la birlikte hem form hem içerik bakımından bazı değişikliklere uğrayarak devam etmiştir. Edebî sâhada görülen yeniliklerin na'tlar özelinde nasıl bir tesir icrâ ettiğini anlayabilmek için öncelikle kullanılan formlara bakmak gerekecektir. Tanzîmât edebiyatında nazım şekli ve vezin bakımından kayda değer bir değişiklik olmamakla birlikte, Servet-i Fünûn, Fecr-i Âtî, Millî Edebiyat, Yedi Meş'aleciler, Garipçiler, İkinci Yeniciler, Hisarcılar gibi ekollerin hâkim olduğu müteâkip devirlerde bazı nazım şekillerinin öne çıktığı ve yeni bazı formların kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Bu tür farklılıklar veya yenilikler, özü itibarıyla na't söyleme geleneğini etkileyecek nitelikte değildir. Çünkü eski edebiyat içerisinde de na'tlar, kasîde başta olmak üzere gazel, mesnevî, kıt'a, müstezâd, terkîb-bend, tercî-bend, muşammât, rubâî, tuyuğ, müfred vb. pek çok farklı formda yazılabiliyordu. Na't söylemek isteyen şâir, istediği herhangi bir nazım şeklini çerçeve olarak kullanabiliyordu.² Dolayısıyla yeni formların kul-

¹ Esâsen Hz. Peygamber'i anlatan edebî eserler na'tlarla sınırlı değildir; siyer, mevlid, hicret-nâme, mi'râciyye, regâibiyye, hilye, şemâil, esmâ-i Nebî, mu'cizât-ı Nebî, kırk hadis, yüz hadis vb. başka pek çok edebî nevî mevcuttur. Bu durumu İsmail Çetişli, "Hz. Peygamber'e tahsis edilen pek çok türün oluşması ve bu türlerde binlerce manzum veya mensur eserin kaleme alınmış olması, Türk edebiyatında başlı başına bir Peygamber Edebiyatı'nın varlığını açıkça ortaya koyar." cümlesiyle dile getirir. Bkz. İsmail Çetişli, *Türk Şiirinde Hz. Peygamber*, Akçağ Yay., Ankara 2012, s. 661.

² Emine Yeniterzi, "Na't" (Türk Edebiyatı), *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 436.

lanılmaya başlanması bu yolda engel olmaktan çok kolaylaştırıcı bir unsur gibi durmaktadır.

Yeni edebiyat döneminde na‘tların sayısında görülen azalma, klasik dîvân tertîbinin yerini gittikçe yeni tarzda şiir kitaplarına bırakmasıyla bir dereceye kadar açıklanabilir. Bilindiği üzere İslâmî edebiyat geleneğinde dîvânların ve mesnevîlerin tevhid, münâcât ve na‘t ile başlaması, bir kaide hâline gelmiştir. Bazı dîvânların, şâirin tercihine göre doğrudan na‘tla başladığı da görülür.³ Yeni edebiyatla birlikte dîvân tedvini, bir zorunluluk olmaktan çıkıp şiir kitapları özel isimlerle neşredilmeye başlanınca, yani şiirlerin bu sırayla ter-tip edilme zorunluluğu ortadan kalkınca, na‘t sayısında tabii bir azalma söz konusu olmuştur. Yalnız buradan, eski şâirlerin veya şâirlik iddiâsında bulunan herkesin gönülsüz de olsa bir na‘t söyle-me mecburiyeti içinde bulundukları sonucu çıkarılmamalıdır. Gerçekte böyle bir zorunluluk bulunmayıp bir nevî yazılı olmayan kaide-ler çerçevesinde şâir, âdetâ sevk-i tabii ile en çok da sözlerine değer katmak veya çok defa ifade edildiği gibi na‘t söylemek sûre-tiyle kaleminin feyzini bereketini arttırmak murâdındadır.

db | 25

Tekrar etmek gerekirse, yeni edebiyatla birlikte bu türün örnek-leri büsbütün terk edilmiş değildir; aksine çeşitli şekillerde günümüze kadar devam etmiştir. Fakat her iki devreye âit örnekler arasında belirgin bir mâhiyet farklılığı ki biz buna şimdilik “eksilme” demeyi tercih ediyoruz, izlenebilmektedir. Muhtevâda ortaya çıkan farklılıklar daha önemli görüldüğü için burada eksilmeye, nicelik bakımından olduğu kadar ve daha fazlasıyla içerik farklılaşması anlamı yüklenmektedir. Çünkü tek başına na‘tların sayısı üzerinden bir mukayese isâbetli olmayacaktır.⁴ Zaten söz konusu azalma diğer dinî-edebî türler için de geçerlidir. Yani na‘tlar kadar Hz. Peygamber’le ilgili diğer türler, ayrıca tevhid, münâcât, menâkıb-nâme, nasîhat-nâme, fazîlet-nâme gibi dinî-tasavvufî nevlere dair metinle-

³ Yeniterzi, “Na‘t”, *DİA*, XXXII, 436.

⁴ Şiir esâsen adet bakımından karşılaştırma yapmaya müsâit bir olgu değildir. Bir şâirin sanat kudreti hiçbir zaman şiir sayısı ile orantılı olmaz. Edebiyatımızın her iki devresi içinde ortaya konan şiirleri sadece sayı bakımından karşılaştırabilmek için bile kendi dönemlerinde şiirin durduğu yere göz atmak gerekmektedir. Öyle ki Eski edebiyatın hüküm sürdüğü zaman içerisinde medrese müfredâtı, şiir için gerekli alt yapıya dair dersler içermekte olup (ilm-i belâgat, ilm-i arûz, ilm-i kavâfi vb.) şiir, nizâmî eğitimin desteklediği bir faaliyet alanı durumundaydı. Şiire verilen değer ve yüklenen anlamın bir göstergesi olan bu vaziyet, eski şiirle yeni şiirin sayı bakımından mukayesesini de anlamsız hâle getirmektedir. Dolayısıyla tek başına şiir sayısı, na‘t türündeki eksilmeyi izah eden bir unsur olamaz. Şu halde muhtevâyı dik-kate alarak yapılacak mukayese daha mühim görünmektedir.

rin sayısında da azalma olmuştur. Hattâ diğer dinî türlere kıyasla na‘tların herşeye rağmen tâkip edilebilen bir süreklilik içinde devam ettiği söylenebilir. Şu halde dinî-edebî metinlerin sayıca azalmasını 19. asırdan itibaren fikrî ve edebî geleneğimiz üzerinde giderek hâkim olmaya başlayan yeni arayışların ve yönelişlerin, daha açık ifadeyle Avrupâî tarzın tesiriyle açıklamak mümkündür. Yine de genel anlamda dinî-edebî türlerin, özelde na‘t-ı şerîflerin aynı yoğunlukta olmasa bile benzer muhtevâda devam etmesi beklenirdi. Ne olsa her iki dönemde de aynı müslüman toplumun aynı Peygamber’e (s.a.s.) duyduğu bağlılık söz konusudur.

Burada eski yeni mukayesesinden önce genel olarak edebiyâtımızda na‘t-ı şerîfler konusuna bir göz atmak, daha doğrusu edebiyâtımıza na‘t tarihi açısından bakmak gerekecektir.

Eski Türk Edebiyatında Na‘t

Na‘tlar ve şâir dinî muhtevâlî şiirlerde sanatkarın şâir tabiatı, mü‘min sıfatıyla buluşur. Dolayısıyla na‘t söylemek artık bir edebî faaliyet olmaktan ziyâde anlam ifade eder. Bir bakış açısına göre na‘t kaleme almak, Hz. Peygamber’e salât ü selâm getirmenin, yani “salvele” emrinin edebiyattaki tezâhürüdür. Bu yönüyle na‘t yazmak veya okumak, ibâdet boyutu da kazanmaktadır. Sezai Karakoç’un bazı tespitleri bu yaklaşımı destekler mâhiyettedir. Bir na‘t antolojisine yazdığı takrîze şâir şu cümleyle başlar: “Peygamber nasıl insanın ufkuydu, na‘t da şiirin ufkudur.” Aynı yazı içerisinde yaptığı pek çok na‘t târiflerinden birinde; “Na‘t, insanın insanı, kendini Peygamber’de araması, gerçeği O’nun çevresinde dolaşarak bulmaya çalışması, O’nu yakalamaya çalışarak yaradılışın sırrına erileceğini idrâk edişidir.”⁵ demektedir. Bu târif bir taraftan da Hz. Peygamber’in bizzat huzûrunda okunan na‘t-ı şerîfe *-Kasîde-i Bürde-* gösterdiği hüsn-i mukabeleyi anlamaya yardımcı olmaktadır. Hz. Peygamber’in buradaki memnûniyeti elbette kendisinin övülmesiyle değil, O’nu medheden kişinin Peygamberî vasıfları idrak etme gayreti ve muvaffakiyetiyle ilgilidir. Bu yaklaşımı destekler mâhiyetteki bir rivâyet şöyledir: “Bir gün zâtın biri Resûlullâh’ı medhediyor ve kendileri de tebessümle dinliyorlardı. Bunu gören bir münâfık; Bakın Resûlullâh kendini medhettiriyor ve zevkle dinliyor, bu nasıl olur?’ dedi. Efendimiz de buyurdular ki: Beni medih, Allâh’ı medih-

⁵ Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, *Hazreti Peygamber’e Şiirler Antolojisi: Na‘tlar*, Yağmur Yay., İstanbul 1966, s. 6.

tir. Ben onun Resûl'üyüm. Memnûniyetim de yine ona izâfetendir.”⁶ İşte bu kabil yorum ve teşvikler İslâm edebiyâtında ziyâdesiyle karşılık bulmuş, şâirler na‘tları âdetâ ibâdet şuuruyla kaleme almışlardır. Bu arada hatırlamak gerekir ki Arap edebiyatının aksine Türk edebiyatında na‘t için “medhiye” kavramı kullanılmaz, doğrudan niteleme anlamında “na‘t” terimi kullanılır.

Na‘t söylemeyi, Hz. Peygamber’in şiirle portresini çizmeye benzeten Karakoç, her şâirin kendi durduğu yerden ve elbette görme kabiliyeti ölçüsünde O’na bakarak o büyük mükemmellik karşısında duygularını kayıt altına almaya çabaladığını söylerken bu gayretin tarih ve insan nesli devam ettikçe bitmeyeceğini hatırlatır. Şâire göre yalnız tek bir portrenin farklı cephelerden görüntüleri gibidir na‘tlar. Ayrıca na‘tlardaki bütün unsurların, kelime ve mısraların canlı olduğunu söyler. Dolayısıyla na‘t atmosferi, sahabîlerin şâhidi olduğu atmosferi hatırlatır; “peygamberlik yolunun diri havasını tatmak” gibi bir tesiri vardır. “Sahabeliğe bir uzanış, o ideal dünyadan bir ışık, bir renk, bir ses getirmek, oraya bir yürek, bir gönül taşımak geleneğinin şiirdeki çalışmasının bir verimidir.” Böyle olunca sadece na‘t söyleyen değil, bir na‘t-ı şerîfin okuyucusu ve dinleyicisi de rûhunun bütün cepheleriyle uyanışına ve dirilişine, gelişmesine şâhit olur. Çünkü “şiir, şuura bitişiktir.”⁷

db | 27

Eski Türk edebiyâtında na‘tlar üzerine yaptığı çalışmasında Emine Yeniterzi (*Dîvan Şiirinde Na‘t*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993), na‘tların muhtevâ bakımından müştereklerini tespit ve tasnif etmiş, böylece klasik edebiyatımızda Hz. Peygamber’in ne sûrette tavsif edildiğine dair bir çerçeve ortaya çıkmıştır. Yine bu çalışmanın verilerinden hareketle eski edebiyatımızda na‘tların dil ve anlam bakımından da müşterek unsurlar taşıdığı, na‘t söylemeye niyet eden şâirin esâsen hazır ve makbûl bir malzemeye şekil verme imkânına sahip olduğu söylenebilir. Burada bir taraftan na‘tlarda yer alan müşterek motifler tasnif edilirken aynı zamanda asırlar içinden süzülerek gelen peygamber tasavvuru da ortaya çıkmaktadır. Meselâ A. Nihat Tarlan’ın tevhidler için geliştirdiği dinî ve tasavvufî ayrımı, na‘tlar için aynı katiyyette geçerli değildir; çünkü din yorumları birbirinden farklı şâirlerin na‘tları muhtevâ bakımından keskin hatlarla birbirlerinden ayrılmazlar. Gerçekten de bu metinlerin müşterekleri fazla olup genel anlamda bize na‘t muh-

⁶ Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000, s. 415.

⁷ Hacıtahiroğlu, *Hazreti Peygambere Şiirler*, s. 6-7.

tevâsından bahsetme şansını vermektedirler. Yeniterzi'nin çalışması Hz. Peygamber'le ilgili âyet ve hadisler, hayatı, isimleri, sûreti ve sîreti gibi dinî ve tarihî kaynaklarla beslenen bölümlerin dışında, meselâ Hz. Peygamber'e atfedilen edebî ve tasavvufî motifler başlığı altında hayli zengin ve âdetâ üzerinde mutâbakat bulunan sıfatlar dökümü, bir başka ifadeyle bir peygamber tablosu ortaya koymaktadır. Bu tespitlere göre âlem O'nun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır, bu yönüyle Hz. Peygamber âlemin varlık sebebidir. O'nun şânında *levlâke* hadîs-i kudsîsi vârid olmuştur. İlk yaratılan, onun nûrudur, buna nûr-ı Muhammedî telakkîsi ve hakikat-i Muhammediyye denilir. O, Hak Teâlâ'nın habîbidir, O'nu bizzat Kur'ân medhetmektedir, şâir ne söylese kifâyet etmeyecektir. Bütün peygamberlerin ve diğer büyük zevâtın üzerindedir. Pek çok mucizesi vardır. O'nun asıl hüviyeti mahşerde îlâhî dîvan kurulduğunda ortaya çıkacaktır. Kendi ümmetine ve diğer peygamberlerin ümmetlerine şefâat edecektir.⁸

28| db

Klasik dönem na'atlarında ortaya çıkan Peygamber (s.a.s.) portresi, aynı zamanda Osmanlı toplumunun peygamber tasavvuru hakkında da fikir vermektedir. Osmanlı'nın peygamber tasavvurunu bu coğrafyada yaygın olarak okunan *Füsûsu'l-hikem*, *Mesnevî*, *Muhammediyye* vb. metinler ve şerhlerine dayandıran Fatih M. Şeker, konuya şu cümlelerle temas etmektedir: "Dünyâya rûhlarındaki vahdet çerçevesinden bakan Osmanlı müellifleri, nübüvvet müessesini klasik sûfî geleneğe tâbî olarak İslâm'ın tasavvufî yorumunu tahkim ve takviye edecek bir zemine çeker, meseleye çok özlü bir derûnîlik katarlar. Allâh'a kavuşma, insanlar için ancak nebîlere ve velîlere uymakla mümkündür... Bursevî ise kadîm tecrübeyi büyük bir muvaffakiyetle tekrarlayarak hâdiseyi müşahhaslaştırır: 'Şerîat, Fahr-i âlem'in sözleri, tarîkat fiilleri, hakikat halleridir. Mârifet bütün kapıları ihâtâ eder ve isimlerin tamamını içerir.' İnsân-ı kâmil, Hazret-i Muhammed'dir... Osmanlı asırlarında peygamberlik tamamen menkıbe mantığı ve mucizeler üzerine kurulu olarak temellendirilir."⁹

İslâmî Türk edebiyâtının Anadolu sâhasına âit ilk örneklerinden *Garib-nâme*'yi Peygamber tasavvuru yönüyle tetkik eden Bilal Kemikli, bu eserde nûr-ı Muhammedî telakkîsinin sistemli bir şekilde

⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yeniterzi, *Dîvan Şîrinde Na't*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993, s. 37-67.

⁹ Fatih M. Şeker, *Osmanlı İslâm Tasavvuru*, Dergâh Yay., İstanbul 2013, s. 436, 438-439.

işlendiğini göstermektedir.¹⁰ Bilindiği üzere bu anlayışa göre âlemde Allah'tan başka hiçbir şey yokken ilk defa hakikat-i Muhammediyye var olmuştur. Yine bu anlayışa göre hakikat-i Muhammediyye nûr olması bakımından âlemi yaratma ilkesi ve onun aslıdır. Varlık şeklinde zâhir olan ilâhî tecellînin ilk mertebesidir.¹¹ *Garib-nâme* örneği bize, vücud mertebelerine bağlı âlem izâhı ve bununla irtibatlı olarak gelişen Peygamber algısının, ilk dönemden itibaren edebî eserlerde karşılık bulduğunu göstermektedir.

Na'tların muhtevâsı kadar bu şiirlerin edebiyâtımızda gördüğü ilgi ve rağbet de önemlidir. Öyle ki bazı şâirlerin dîvanlarını na'tları merkeze alarak tanzim ettikleri görülür. Meselâ 18. asır şâirlerinden Müştak Baba, kafiye göre dizilen gazellerde bütün *Dîvân* boyunca kafiye harfi değiştikçe ilk gazele na'tla başlamıştır.¹² Gerçi tasnifinde bu tercihi tatbik eden Yahyâ Nazîm gibi başka şâirler de vardır.¹³ Aslında dîvanlarının tamamı na'ttan ibâret olan şâirlerin varlığı da, ilk akla gelen isimler Neccârzâde Rızâ ve Salâhî-i Uşşâkî'dir, edebiyâtımızda Hz. Peygamber ve bu vesîleyle na't türüne gösterilen alâka hakkında fikir vermektedir. Kemal Yavuz bu tarz dîvan tertibinde Müştak Baba'nın, edebiyâtımızdaki son temsilci olduğunu söyler.¹⁴

Edebiyâtımızda na't geleneği sadece bir defa ve geçici bir süre, Kadızâdeliler'in etkisinde kalan bir kısım "kürsü vâizleri" tarafından tepki görmüştür. Bu hareket ve destekçileri, semâ ve devran gibi tasavvufî merâsim ve âyinlere karşı oldukları gibi "makamla salavât

¹⁰ Bilal Kemikli, "Gârib-Nâme'de Peygamber ve Asr-ı Saâdet Tasavvuru, *İSTEM* (2005), c. III, sayı: 5, s. 139-141.

¹¹ İlk ilâhî tecelli olması sebebiyle taayyün-i evvel, sevgi tarzında tecelli olması dolayısıyla taayyün-i hubbî adı verilen Nûr-ı Muhammedî zuhur ettikten sonra her şey ondan ve onun için yaratılmıştır. Âlemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir. Bkz. Mehmet Demirci, "Hakikat-i Muhammediyye", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 180.

¹² Kemal Yavuz, "Müştak Baba ve Na'tları", *İlmî Araştırmalar* (1997), sayı:5, s. 260.

¹³ Yeniterzi, "*Dîvan Şiirinde Na't*", s. 37. Na't konusunda Nazîm ayrı bir yerde durmaktadır. M. Esad Coşan Nazîm'in beş dîvânında toplamda 724 na't bulunduğunu tespit etmektedir. Bkz. M. Esad Coşan, *Akademik Makaleler*, Server İletişim, İstanbul 2009, s. 46.

¹⁴ Müştak Baba şiirlerinde Hz. Peygamber'i yüzden fazla isim ve lakapla zikretmektedir. Bunlar arasında çok bilinenler yanında meselâ mâlik-i faslu'l-hitâb, matla-i envâr-ı diyâr-ı Hameyn, pâdişâh-ı Bathâ, sebeb-i arz u semâ, sebeb-i mekrûmet-i Âdem ü Havvâ, sultân-ı a'zam, şâhid-i Hudâ, şâhidü'l-me'vâ gibi sıfatlar da mevcuttur. Bkz. Yavuz, "Müştak Baba ve Na'tları", *İlmî Araştırmalar*, s. 260, 264-265.

getirilip na‘t-ı şerîf okunmasına” da şiddetle karşı çıkmışlardır.¹⁵ Gerçi burada karşı çıkılan husûsun doğrudan na‘t okunmasından ziyâde meselenin musîkî boyutuna yönelik bir tepki olduğu anlaşılmaktadır. Ancak eskiden bu güne özellikle tekkelerde zikrullah neşvesini tahkîm eden mânâ yüklü sözleriyle zaten bestelenmeye müsâit bir formda yazılmakta olan na‘tlar, esâsen edebiyat ve mûsikî sâhalarının müştereklerindendir. Dolayısıyla bu hareketi bir yönüyle na‘t karşıtı bir hareket olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Neticede bu çıkışın etkisi sürekli olmamış, Osmanlı şiirinde na‘t geleneği kendi çizgisinde devam etmiştir.

Yeni Türk Edebiyatında Na‘t

Yeni Türk edebiyatının temel özelliklerini Orhan Okay, “gele-
neksel edebiyatımız olan Dîvân edebiyatından kopma, Batılılaşma
veya Batı tesirinde kalma, yenileşme” şeklinde sıralamaktadır.¹⁶ Şinâsî öncülüğünde başlayan bu devre hâlen devam etmekte olan
edebî faaliyetlerin tamamını içine alır. Farklı bakış açılarına göre
farklı isimler alan bu döneme, Modern Türk edebiyatı da denilmek-
tedir. Okay, “modernleşmek” kavramını da Osmanlı özelinde “Batı-
lılaşmak” şeklinde açar.¹⁷ Osmanlı modernleşmesi, 1839’u tâkip
eden yıllardan itibaren yönetim, askerlik, mâliye, adliye, eğitim gibi
alanlardaki reform hareketlerine paralel olarak resim, mûsikî,
mîmârî gibi güzel sanatları da etkilemiş, fikir ve felsefe alanlarında
ve bunların yansıdığı edebî eserlerde de değişme ve yenileşme
alâmetleri görünür hâle gelmiştir.

Bu yüzyılda hızlı bir değişme/yenileşme sürecine giren düşünce
hayatını, kendilerini ilmî çalışmalara, felsefeye ve fikir meselelerine
adamış kişilerden ziyâde Batı’da da tecrübe edildiği gibi edebiyatçı-
lar yürütmüştür.¹⁸

Modernleşmeyle beraber Batı kaynaklı fikir akımları dinî duygu
ve düşünce alanında da tesirini göstermeye başlamıştır. Bazı felsefî
fikirlerin özellikle rasyonalist, pozitivist ve materyalist akımların,
bir kısım Osmanlı gençleri üzerinde dinî akîdeleri sarsacak derece-

¹⁵ Bilindiği üzere bu karşı çıkış düşünce zemininde kalmamış; bir cuma vakti Fâtih
câmiinde na‘t-ı şerîf okuyan müezzinlere engel olmak istemişlerdir. Bkz. Semiramis
Çavuşoğlu, “Kadıızâdeliler”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 101.

¹⁶ Orhan Okay, *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, Dergah Yay., İstanbul 2011, s. 31.

¹⁷ Batı ise özellikle I. Dünya Savaşı sonuna kadar sadece Avrupa anlamında kullanıl-
makta, bu tarihten sonra Avrupa’yla birlikte Amerika da bu kavramın kapsamına
alınmaktadır. Bkz. Okay, *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, s. 78.

¹⁸ Okay, *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, s. 80.

de etkili olduğu muhakkaktır. İsmi her ne olursa olsun Tanzîmât'la başlayan bu sürecin temel dinamiği, değişimdir. Bu geçiş devresi için Kenan Akyüz'ün, Osmanlı'nın kapılarını Batı medeniyetine sonuna kadar açtığı ve bu hususta hiçbir kontrol ve gümrük işlemi yapılmadığına¹⁹ dair tespiti önemlidir. Nihayet septisizm ve pesimizm gibi dinî itikadı sarsıntıya uğratan akımların da bu yolda tahripkâr rol oynadığını ileri süren Okay, "Batı'nın sistematik değil, fakat bir yığın halinde Türkiye'ye ulaşan felsefî bilgileri, fertte klasik daha doğrusu nassî, dogmatik bilgilerin sınırlarını aşarak, inançları birtakım psikolojik ve aklî denemelere zorlamış olmalıdır."²⁰ diyerek yenileşme sürecinin hem sebepleri hem sonuçlarına temas etmektedir. Bu aşamadan sonrası için hemen bütün edebiyat tarihçileri, dinî duygu ve düşüncede gelenekten sapmanın edebiyattaki ilk örneğini Şînâsî'nin verdiği hususunda birleşirler. Yalnız Şînâsî'den önce Âkif Paşa'nın "Adem Kasîdesi", dili ve estetik sistemiyle eskinin aynısı olmasına rağmen yokluğun ve bedbînliğin felsefesini yapmak gibi gelenekte örneği bulunmayan bir yolun ilk habercilerindendir.²¹

db | 31

Edebîyatımızda yenileşme döneminin hem fikir babası hem uygulayıcısı olan Şînâsî'nin yeri, na't geleneği söz konusu olduğunda bir parça daha belirginleşmektedir. Çünkü *Müntehabât-ı Eş'âr*'ım adıyla neşrettiği, "Tahmîd" ve "Münâcât" adlı iki dinî şiirle başlayan kitabında²² na't yoktur. Bir şâirin na't yazması bir zorunluluk olmadığı gibi yazmaması da şâirliğini azaltmaz elbette. Ne var ki Şînâsî na't yazmadığı gibi, diğer dinî muhtevâlî şiirlerinde de Hz. Peygamber'i hiçbir sûrette anmamış, sanki bundan özellikle kaçınmıştır. Şînâsî bir ateist de değildir, fakat itikadî bakımdan muhîti içinde farklı bir yerde durmaktadır. Münâcât'ından, onun bir çeşit akıl dini mensûbu/mü'mini olduğu; gelenekten ayrılan, naslara ve Kitâb'a gerek kalmaksızın akıl yoluyla bilinen bir Tanrı inancına sahip olduğu sezilmektedir.²³ Gerçi burada konu elbette Şînâsî'nin

¹⁹ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara 1979, s. 11.

²⁰ Okay, *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, s. 81.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Okay, *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, s. 81. Şînâsî'nin temsil ettiği yeni insan, yeni aydın, yeni dindar tipi için bkz. Hasan Akay, *Servet-i Fünûn Şiir Estetiği*, Kitabevi, İstanbul 1998, 113.

²² Şînâsî, *Müntehabât-ı Eş'ârım*, Tasvîr-i Efkar Matbaası, İstanbul 1870, s. 2-4. Şâirin özel bir isimle neşretmeyi tercih ettiği anlaşılan bu kitap daha sonra Ebuzziyâ tarafından aslında şâirin hilâfına *Dîvân* adıyla (*Dîvân-ı Şînâsî*, Matbaa-i Ebuzziyâ, Kostantiniye 1303) basılmış, böyle yaygınlık kazanmıştır.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Okay, *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, s. 82.

itikadî yönü değildir. Ancak şâirin, hâmîsi ve rehberi olan meşhur Reşîd Paşa vasfında söylediği dört kasîdesinde yer verdiği bazı sıfatlar, Reşîd Paşa'ya bağlılığından daha fazla bir anlam ifade etmektedir:

*Sensin ol fahr-i cihân-ı medenîyyet ki hemân
Ahdini vakt-i saâdet bilir ebnâ-yı zamân
Ne acep nâtık-ı i'câz-ı hikemdir dehenin
Âyet-i beyyinedir âleme her bir sühanın*²⁴

beyitlerinde açıkça görüldüğü üzere; “fahri cihân”, “vakt-i saâdet” gibi terkipler asırlar boyunca sadece edebiyatımızda değil gündelik dilde de Hz. Peygamber ve dönemi için kullanılagelen ıstılah vasfı da kazanmış hürmetli ifadelerdir. Şu halde Şinâsî'nin bir na't kaleme almaması ve üstelik na'tlarda kullanılan sıfatları Reşîd Paşa'ya tahsis etmesi, sadece şâirâne bir tercihle izahı kabil olmayan bir tutumdur. Bu tavır bir bakımdan, Yeni Türk edebiyatı döneminin öncüsü olan Şinâsî'nin artık bir başka anlam ve değerler dünyasına yöneldiğini ve bu dünyâda medeniyet kavramının da dine mesâfeli bir alana çekildiğini gösterirken, diğer taraftan Türk edebiyâtında na't geleneğinde görülecek kırılmanın ilk çarpıcı adımı olarak da okunabilir. Kısacası Şinâsî'nin yenileşme yolunda üstlendiği rol dikkate alındığında, söz konusu kasîdelerdeki teâmül dışı övgü ifadelerini artık sadece şâire has münferit bir tasarruf olarak değerlendirmek mümkün değildir.

Şinâsî'nin bir na't kaleme almaması, bu yeni devrede na't türünden bütünüyle vazgeçildiği anlamına gelmez, gelmemiştir. Yine de şâirin bu tutumunun, kendi yaşadığı ve etkili olduğu vasat içinde hayli dikkat çektiğini vurgulamak gerekir. Tanzimat'la birlikte hüviyeti değişmeye başlayan Türk edebiyâtında şiir zaten şekil ve muhtevâ bakımından yenileşmeye başlamıştır. Yeni şiirin temaları yine Şinâsî üzerinden gidilecek olursa, “medeniyet, hak, adâlet, kanun, devlet ve milletin karşılıklı hak ve ödevleri” gibi sosyal unsurlar olarak tebellür ederken Tanzimat şiirinin ikinci nesli olan Recâîzâde ve Abdülhak Hâmid'de sosyal temalar ikinci sıraya atılmış, metafizik düşünüş ağırlık kazanmıştır. Ekrem daha ziyâde “ölüm” temasına eğilirken Hâmid, ölüme ilâveten, “Allah, hayat, dünya,

²⁴ Şinâsî, *Müntehabât-ı Eş'ârım*, s. 10. Şinâsî'nin kasîdelerinde bu tavrını destekleyen başka örnekler de mevcuttur: “Aceb midir medenîyyet resûlü dense sana / Vücûd-ı mu'cizin eyler taassubu tahzîr” veya “Muhyî-i devlet ü dîn muhterî-i Tanzimât / Mazhar-ı feth-i mübîn mazhar-ı şer'-i Rahmân” beyitleri için bkz. *Müntehabât-ı Eş'ârım*, s. 14, 16.

madde, rûh, varlığın mâhiyeti ve sonu” gibi meselelere uzanmış, ayrıca “ferdin iç hayâtı” ve özellikle romantik bir karakter taşıyan “aşk” teması bu devrin şiirine dahil olmuştur.

Tanzimat şiiri Dîvan şiirine nazım şekli, vezin ve kafiye gibi sadece teknik unsurlar yönüyle bağlı kalmıştır.²⁵ Yani şiir artık başka bir estetik anlayışa göre kurulmaktadır. Yeni Türk edebiyatı devresinden itibaren na‘tların muhtevâlarında görülen farklılıklar, peygamber/ler/e iman akîdesinde bir değişiklik olmadığına göre zihinlerde değişen peygamber tasavvuruyla ilgili olsa gerektir. Bu meydana Modernizm’in siyer yazıcılığına etkisi, siyerin na‘t muhtevâsını besleyen mühim kaynaklardan biri olduğu hatırd tutulduğunda ayrı bir önem kazanmaktadır. Yine de yukarıda da temas edildiği gibi bu yeni akım karşısında direnenler hep olmuştur. Meselâ Tanzîmat şâiri ve özellikle Şinâsî’nin yeni şiir yolunda talebesi olan Nâmık Kemâl, Şinâsî’nin aksine birçok na‘t kaleme almıştır. Bu şiirlerinden birinde şâir, Hz. Peygamber’in sırrını aklın kuşatamayacağı, bu vâdide aklın kendinden geçtiğini vurgulamaktadır;

*Ukûl âşüftedir idrâk-i sırr-ı şân-ı zâtında
Tebârek zâteke’l-akdes Teâlâ şânüke’l-a’lâ*

db | 33

...
*Cemâlin ol perestiş-gâh-ı vahdettir ki olmuştur
Ham-ı ebrûsu mihrâb-ı salât-ı Hazret-i Mevlâ²⁶*

Tanzîmat’ın ikinci neslinden olan Abdülhak Hâmid bir na‘t kaleme almamışsa da *Makber*’de Hz. Peygamber’den bahsettiği kısımda O’na;

*Allâh’a yakınsın ey Muhammed
Ey akl-ı muazzam u müebbed
Allâh’ı bize sen ettin i ‘lân
İllâ bize yoktu râh-ı îmân*

...
*Yâ Rabbi, cihân duyar hitâbın
Mu ‘ciz senin ey Nebî, Kitâb’ın²⁷*

²⁵ Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, s. 17-18. Bu konuda ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için ayrıca bkz. Erdoğan Erbay, *Eskiler ve Yeniler: Tanzimat ve Servet-i Fünûn Neslinin Dîvan Edebiyatına Bakışı*, Akademik Araştırmalar, Erzurum 1997.

²⁶ İsmail Çetişli, Elif Çetişli, *Şâirin Diliyle Hz. Peygamber (1860-2011)*, Denizli Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2013, s. 125; krş. Nâmık Kemal, *Nâmık Kemal’in Şiirleri*, haz. Ali Ertem, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1957, s. 8.

²⁷ Çetişli, *Şâirin Diliyle*, s. 132.

beyitleriyle hitâb etmektedir. Bu hitâbî tarz, bu üst perdeden konuşmak Abdülhak Hâmid'in şiir dili hakkında fikir vermekle birlikte şâirin zihnindeki peygamber imajına dair fazla bir şey söylemez.

Aynı devrin bir başka şâiri Muallim Nâci, hem mensûbu olduğu sanat anlayışının hem muhâfızlığını üstlendiği edebî mîrâsın etkisiyle söylemiştir şiirlerini. Aşağıdaki beyitte şâirin kadim tarza bağlı olduğu açıkça görülmektedir;

Habîb-i hâlık-ı eflâk sensin yâ Resûlallâh
*Melîk-i kişver-i levlâk sensin yâ Resûlallâh*²⁸

Gelenekteki peygamber algısını yeniden hatırlamak gerekirse, Hz. Peygamber bütün peygamberlerin ve insanların fevkindedir. Gerçi insan eşref-i mahlûkattır ve âlem insanın hizmetindedir. Âlem, bilcümle varlığın ve bütün insanların en yücesi olarak beşeriyetin mümessili bulunan Resûlullâh'ın yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. Mustafa Fayda, Kur'ân'a göre Hz. Peygamber'i anlattığı bir tebliğinde yukarıda zikri geçen âlem tasavvurunu destekleyen nûr-ı Muhammedî telakkisinin de sanıldığığının aksine yalnızca mutasavvıflar nezdinde karşılık bulan bir anlayış olmadığını, Ehl-i Sünnet'in önde gelen kelâm âlimlerinden ve aynı zamanda büyük bir müfessir olan İmâm-ı Mâturidî tarafından da kabul gördüğünü hatırlatır. Hz. Peygamber'i bu yönüyle yani âlemin varlık sebebi olması yönüyle şiirlere konu eden anlayış içerisinde onun iyi bir devlet adamı, kumandan ve kahraman olması, târihe yön vermiş bir devrimci ve dâhî olması vb. husûsiyetler, tâlî nitelikler şeklinde olup O'nu târif etmek konusunda yetersiz kalmaktadır. O, Allah dostu ve Allâh'ın seçtiği bir peygamber, mürşit, örnek insan ve bütün insanların en üstünüdür.²⁹ Hz. Peygamber'in hayâtını konu eden siyerler, ekseriyet itibarıyla bu çizgide kaleme alınmıştır. Özellikle Türkçeye tercüme için seçilen siyerlerin, tarih verilerini nakleden metinlerden ziyâde, Hz. Peygamber'in diğer insanlardan ayırt edilmesini sağlayan özelliklerini öne çıkararak işleyen kitaplar arasından seçildiği bilinmektedir.³⁰

²⁸ Çetişli, *Şâirin Diliyle*, s. 128.

²⁹ Mustafa Fayda, "Siyer ve Türkiye'de Siyer Yazıcılığı Meselesi", *Siret Sempozyumu I: Türkiye'de Siret Yazıcılığı*, 2012, s. 30-31.

³⁰ Bu eserlerin bir listesi için bkz. Mustafa Uzun, "Siyer ve Megâzî" (Türkçe Siyer Kitapları), *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 324-326.

Siyer edebiyâtında 19. asırdan itibaren yeni bir dönem açılmış, özellikle Batı'da gelişen şarkiyat çalışmaları çerçevesinde siyere kaynaklık eden malzemenin sıhhati tartışma konusu yapılmıştır. Kısa sürede İslâm dünyasında karşılık bulan bu yaklaşımın sonuçlarını, aynı yüzyıl içinde Seyyid Ahmed Han ve tâkipçileri, 20. asırda Reşid Rıza ve akabinde İzzet Derveze'nin çalışmaları üzerinden tâkip etmek mümkündür. İşte bu ilim adamlarının siyer alanına getirdikleri yeni yaklaşım sonucunda asırlar içerisinde teşekkül eden siyer edebiyâtı ciddî anlamda eleştirilere mâruz kalır. Bu yeni ekolü benimseyenler Hz. Peygamber'i geleneksel algının aksine tarihî bir şahsiyet olarak anlatmayı, özellikle onun ıslahatçı ve mücâdelecî kişiliğini öne çıkarmayı tercih ederler. Siyer alanında bir tepki hareketi şeklinde oluşan bu çalışmalar karşısında iki ayrı tavır ortaya çıkar. İlki, savunmacı tavır olup (öncüleri Filibeli Ahmed Hilmi ve Manastırlı İsmail Hakkı Bey'dir) söz konusu hareketin maksatlı olduğunu ileri sürerek reddederler. Yenilikçi tavır temsil eden ikinci grup ise (Celâl Nuri, Hüseyin Câhit gibi kâlemelerdir) bu yeni anlayışı benimsemiş ve temsil etmişlerdir.³¹ Bu çalışmalarda beşer vurgusu abartılmış bir peygamber tablosu ortaya çıkmıştır. Sürecin bir sonucu olarak Hz. Peygamber, gelenekte hâkim olan konumundan farklı bir idrak seviyesine indirgenmiştir. Böyle olunca, herhangi bir büyük dinî lider; bakış açısına göre örnek bir asker, kumandan veya muhterem bir eş, baba, dede, nasıl övülecekse O da öylece övülecektir. Nihayet tüm bu beşerî vasıfları bünyesinde en iyi derecede kim taşırsa zaten övgüye değer görülecektir. Bu anlayış ve yaklaşımla Hz. Peygamber'i anlatan şiirler söylense bile bu şiirlerin eski tarzdaki na't-ı şerîfler hüviyetinde olmayacağı âşikârdır.

Modernizm sadece inanç zemîninde bir kırılma getirmekle kalmamış, müslümanlar arasında evveliyâtı olmayan türde yeni yaklaşımların gelişmesine sebep olmuştur. Hz. Peygamber'in yaşadığımız dünyâya iştîyakla çekilmesi, yani beşer yönünün fazlaca vurgulanması bu yeni yaklaşımın bir neticesidir. Meselâ Hz. Peygamber, Abese sûresinin ilk âyetlerinden hareketle, hâşâ Hak Teâlâ

³¹ Hz. Peygamber'in hayatını yeniden ele alma çabasının ürünü olan bu yeni siyer anlayışının dikkat çeken örneklerinden ikisi İzzet Derveze (*Asru'n-Nebî*, Beyrut 1963/1384) ve Muhammed Heykel'e (*Hayâtü Muhammed*, Kahire 1354) âittir. Bu çalışmaların müşterek vasfı, siyer alanında Kur'an'ı kaynak alma iddiâsıdır ve siyerin diğer kaynaklarındaki bilgileri büyük ölçüde eleştiren bir tutumla değerlendirmişlerdir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Özdemir, "Siyer Yazıcılığındaki Değişim Üzerine", *Kutlu Doğum 2002: Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm* (2007), s. 207.

tarafından îkaz edildiği vurgusuyla anlatılmaya, bu zeminde konuşmaya başlanmıştır. Bu tavır, söz konusu bakışın tipik örneklerindendir. Yine bu anlayış çerçevesinde mucizeleri inkâr edilmiş, en büyük ve bazılarına göre tek mucizesinin Kur'ân olduğu dillendirilmiştir. Yine bu yeni tasavvura göre Hz. Peygamber'in artık siyeri değil "filan tarihte doğmuş filan târihte ölmüştür" şeklinde biyografisi yazılmaya başlanmıştır. Böylece Hz. Peygamber'i, âdetâ bir kimlik cüzdanı sahibi³² târihî bir şahsiyet şeklinde anlatma temâyülü belirlemiştir. Bu sonuncu yaklaşım neyse ki geniş kitlede karşılık bulmamıştır.

Bütün bu algı değişmesi, gelenekle tevârüs edilen bütünlüklü peygamber tasavvurunu zedelemiş ve bu değişim kaçınılmaz olarak na't edebiyâtını da etkilemiştir. Konuyu biraz daha açmak gerekirse, şöyle söylenebilir. Eski edebiyât sâhasında na't yazmaya niyet/teşebbüs eden bir şâirin herhalde, "Hz. Peygamber'in hangi evsâfını öne çıkarmalıyım" gibi bir endişesi olmuyordu. Şâir olsa olsa nazım şekli, kafiye ve redif gibi şekli özellikler ile orijinal mazmunlar üzerinde teemmül ediyordu. Muhtemel ki O'nu tavsif ve târif için başvurulacak remizler de dahil, işleyeceği malzeme şâirin önünde durmaktaydı. Geriye sadece bu hazır birikime şekil vermek; yani mevcut dil ve edebiyat malzemesini kullanarak yeni bir na't söylemek kalıyordu. Tanzimat'la başlayan yeni dönemde eskinin etkisi bir müddet daha geçerliliğini korumakla birlikte, zaman içinde na't söylemek isteyen şâirin karşısında artık aşması veya hâlleşmesi gereken başka birçok mânî ve müşkil bulunmaktadır. Hangi Muhammed'i (s.a.s.) nasıl tavsîf edecektir.³³

³² Hadd-i zâtında kimlik cüzdanı konusu yakıştırmadan ibâret de kalmamıştır. Son yıllarda Hz. Peygamber için, TC nüfus cüzdanı ebadında, "Peygamber Efendimiz'in Nüfus Cüzdanı (Bilgileri)" başlığı altında, fotoğraf kısmında eşkali verilen, sol tarafta bir kırmızı gül resmiyle sembolize edilen, doğum yeri ve tarihi, vefat tarihi, medenî hâli, anne baba isimleri, uyruğu ve mührü kaydedilen bir kimlik basılmış olup (Gül Neşriyat) dağıtılmaktadır. Esâsen tâlimî maksatla ve iyi niyetle yapıldığı(!) anlaşılan bu faaliyet, bir yönüyle de O'nun beşer yönüne yapılan vurgunun hangi noktalara taşındığını göstermesi bakımından mânîdardır.

³³ Hz. Peygamber'i ve mesajını doğru anlamak ve anlatabilmek meselesi, günümüzün de temel meselelerindendir. Mustafa İslâmoğlu, bu konuda kaleme aldığı *Üç Muhammed* (Denge Yay., İstanbul 2000) isimli eserinde, İslâm tarihi boyunca gelişen farklı peygamber tasavvurlarını, "aşırı yüceltmeci" ve "indirgemeci" olmak üzere iki başlık altında toplamakta, bir üçüncü yol olarak "Kur'ân'ın peygamberi" yaklaşımını önermektedir. Kitabın konumuzu ilgilendiren kısmı, Osmanlı'da hâkim olan peygamber algısının aşırı yüceltmeci olduğu husûsundaki iddiâsıdır. Müellife göre bu durumun sebebi, Hz. Peygamber'in beşer üstü yönünü fazlasıyla öne çıkaran iki eserin, Kadı İyaz'ın *Şifâ'sı* (*Kitâbü's-şifâ bi-ta'rîfi'l-hukûki'l-Mustafâ*, Şirket-i Sahafiye-i

Şerh ve hâşiye geleneğinin önemini anlatan bir çalışmasında İsmail Kara, geleneği tevârüs etmeyi müteselsil halkalara yani zincire benzetmektedir. Birbirine eklenerek oluşan bu zincir aynı zamanda bir “güvenlik sahası” oluşturmaktadır. Halbuki modernleşme döneminde “zincir (bütün)” değil “halka (parça)” önem kazanmıştır. Bu istiârede zincir, cemâati; halka, fertleri temsil eder. Dolayısıyla bu devrin bir hususiyeti olarak “herkes kendi başına ve kendinden konuşabilme yetkisi” istemektedir.³⁴ Bir anlamda ferdiyetçilik isteği ve iddiâsının hâkim olduğu bu yeni zamanda yazılan na‘tlar hakkında tam da bu sebeple müşterekler tespit etmek mümkün görünmemektedir.³⁵

Burada her şeye, yani bütün bu algı değişmesine rağmen yine de yeni edebiyat içerisinde özellikle Hz. Peygamber’le ilgili meselelerde klasik devir ile sıkı bir irtibat içerisinde olan, genelde şiir zevki özelde na‘t-ı şerîf tercihi bakımından eskiye bütünüyle bağlı bir damarın varlığından da söz etmek gerekir. Az sayıda da olsa gelenekten tevârüs ettiği peygamber inancı ve tasavvurunu bire bir tâkip ederek sürdüren, ihyâ eden bir çizgi hep olagelmıştır. Büyük ölçüde tasavvufî geleneğin tâkipçisi ve temsilcisi konumunda olan bu zincirin halkaları arasında Muhammed Lütfi Efe, Kenan Rifâî, Osman Kemâlî, Yaman Dede, Kemal Edîb Kürkçüoğlu, Muzaffer Ozak, M. Âsım Köksal, Osman Hulûsî Efendi ilk akla gelen isimlerdendir. Cemiyetin hemen her kesiminde karşılık bulan bu çizgi sayesinde geçmişle gelecek arasında bir köprü kurulmuş, eski ile yeni arasında geçiş mümkün hâle gelmiştir. Yukarıdaki isimlerden de açıkça anlaşılacağı üzere bu zümre; ekseriyet itibâriyle tasavvufî gelenekten beslenen, irâdesini bu yönde ortaya koyan şahsiyetlerden oluşmaktadır.

Osmâniye, İstanbul 1324) ile Suyûtî’nin *Hasâis (el-Hasâisü’l-kübrâ ev Kifâyetü’t-tâlibi’l-lebîb fî hasâisi’l-habîb*, thk. Muhammed Halil Herras, Dârü’l-Kütübî’l-Hadîse, I-III, Kahire 1967) adlı eserlerinin Osmanlı’da çok rağbet görmüş, çok okunmuş olmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İslâmoğlu, *a.g.e.*, s. 110-118, 119-159.

³⁴ Ferdiyetçi duruşun geldiği nokta, sınırlayan ve denetleyen her türlü kişi, kurum ve değerlerin kenara itilmesi ve horlanması sonucunu getirmiştir. Bkz. İsmail Kara, “Modernleşme ve İlmî Hiyerarşinin Bozulması”, *Türkiye’nin Çağdaşlaşma Problemi ve İslam* [Sempozyum: 3-4 Mayıs 1997, İzmir], 2000, s. 135.

³⁵ İsmail Çetişli 1860 sonrası na‘tların, Hz. Peygamber övgüsü, O’na duyulan sevgi ve aşk, O’ndan şefâat talebi ve O’nun hayâtı olmak üzere dört ana başlık altında yoğunlaştığını söylemektedir. Bkz. Çetişli, *Türk Şiirinde Hz. Peygamber*, s. 662. Ancak bu tasnif, klasik dönemde olduğu gibi bir na‘tın ihtivâ ettiği bölümler şeklinde anlaşılmalıdır, genel olarak na‘tlarda işlenen konular şeklinde düşünülmelidir.

Yeni dönemde fakat eski tarzda kaleme aldıkları na‘t-ı şerîflerde orijinal imajlar ortaya koymak gibi bir endişelerinin bulunmadığı, daha ziyâde mânâ üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu na‘tlar bir bakıma eskinin güzel taklitleri olarak da okunabilir. Çünkü sûfî geleneğe mensup olan şâirlerin kaleme aldıkları na‘tlarda belirgin bir farklılaşmadan, dildeki kaçınılmaz değişim hâriç, keskin bir kırılmadan bahsetmek mümkün değildir.

Bir karşılaştırma yapmaktan ziyâde hatırlatma amacına mâtuflar olarak birbirine üslûp ve özellikle muhtevâ bakımından yakın duran na‘tlardan seçtiğimiz ilk örnek, Osman Kemâlî Efendi’ye âittir. Şâir bu beyitte Hz. Peygamber’in, Âdem (a.s.) ile bilcümle evliyâullâh ve peygamberlere tekaddümünü vurgulamaktadır;

*Nâmını zikr ile Âdem oldu makbûl-i îlâh
Lutfunun muhtâcıdır hep enbiyâ vü evliyâ³⁶*

Kemâlî Efendi bir başka na‘tında Hz. Peygamber’in peygamberler silsilesine hem baş hem son olduğunu ve yine âlemin varlık sebebi olduğunu belirtmektedir;

*Deminden zâhir oldu âlem-i nâsût u lâhût hep
Bu mevcûdâta bir rûh-i revânsın yâ Resûlallâh
Cemî-i enbiyânın evveli sen âhiri sensin
Beşersin sûretâ, sırr-ı nihânsın yâ Resûlallâh³⁷*

Fecr-i Âtî şâiri olarak temâyüz eden, âhir ömründe tasavvufî yola intisâb eden Hüseyin Sîret Özsever’in meşur na‘t-ı şerîfinin husûsen;

*Zâtınla zât-ı akdes olmuştı zarf u mazrûf
Dillerde ism-i pâkin Allah ile berâber³⁸*

beytinde, kelime-i tevhîdin “Muhammedün Resûlullâh” kısmına telmih vardır.

Eski edebiyattaki na‘t çizgisine bağlı kalmakla birlikte bu şâirlerden bir kısmı, arûzla yazmak mecbûriyeti hissetmemişlerdir. Yine de arûz olmasa bile heceye, yani vezne bağlı kaldıkları görülür. İşte şiiirlerinin ekseriyeti bestelenmiş olan Muzaffer Ozak, “yâ Resûlallâh” redifiyle söylediği na‘tlardan birinde Hz. Peygamber’i, nûr-ı Muhammedî vurgusuyla anmaktadır;

³⁶ Osman Kemâlî Efendi, *Kemâlî Dîvânı’ndan Aşk Sızıntıları*, haz.: Baha Doğramacı, y.y., y.y., 1977, s. 44.

³⁷ *Kemâlî Dîvânı’ndan Aşk Sızıntıları*, s. 44.

³⁸ Çetişli, *Şâirin Diliyle*, s. 143.

*Nûrun evveldir zâhir, ba'sin sonra olsa da
Kâinâtın mihveri sensin yâ Resûlallâh
Sen Nebî idin elhak, Âdem vücud bulmadan
Nebîlerin önderi sensin yâ Resûlallâh³⁹*

Aynı redifle söylenmiş bir başka örnek Âsım Köksal'dan alınmıştır. Köksal, "Yâ Resûlallâh" başlıklı hitâbî şiirinde;

*Tecellî eylemekçin sırr-ı vahdet, halk olundun, Hakk
Senin mir'ât-ı zâtında hüveydâ yâ Resûlallâh⁴⁰*

beytinde görüldüğü üzere Hz. Peygamber'i bütünüyle eski geleneğe bağlı kalarak zikretmektedir. Aynı çizgide şiir söyleyen Osman Hulûsî Efendi de benzer şekilde Hz. Peygamber'e bağlılığını dile getirmektedir;

*Kapında bir zelîl-i hâksârım yâ Resûlallâh
Garîb ü bî-kes-i bî-i 'tibârım yâ Resûlallâh⁴¹*

Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Meselâ Kemal Edip Kürkçüoğlu mi'râcî vesîle kılarak Hz. Peygamber'den mürüvvet istemektedir;

*Allâh'ı gören gözlerin aşkına bir kez
Bak bende-i muhtâcına sultânım efendim⁴²*

Eski edebiyât geleneğine bağlı kalarak şiir söylemeye devam eden bu kesim içinde bir başka isim Faruk Kadri Timurtaş'tır;

*Mümkün mü Ved'-Duhâ var iken medhin eylemek
Çün söylemiş le-amrûke Rahmân Efendimiz
Bildim dü âlemin sebebi zât-ı pâkini
Levlâke oldu kadrine mîzân Efendimiz⁴³*

Hz. Peygamber'e duyulan muhabbeti dile getirmek husûsunda Ali Ulvi Kurucu'nun bestelenmiş de olan meşhur na'tı güzel örneklerdendir;

*Aşkınla buhurdan gibi tütmede bu kalbim
Sensiz bana cennet bile hicrândır efendim⁴⁴*

³⁹ Muzaffer Ozak, *Ziyetü'l-Kulûb*, Salâh Bilici Kitâbevi Yay., İstanbul, ty., s. 402.

⁴⁰ M. Âsım Köksal, *Âhiret Yolculuğu ve Diğer Şiirleri*, haz. A. Cüneyd Köksal, Köksal Yay., İstanbul 1999, s. 39.

⁴¹ Hulûsî-i Dârendevî Ateş, *Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî*, haz. Muhsin Kalkışım, Lütfi Alıcı, Ahmet Yenikale, es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı, Malatya: 1997, I, 309.

⁴² Ahmet Özer, *Türk Edebiyatında Naatler*, Kaynak Yay., İstanbul 2008. s. 456.

⁴³ Özer, *Türk Edebiyatında Naatler*, s. 461.

⁴⁴ Özer, *Türk Edebiyatında Naatler*, s. 483.

Yeni Türk edebiyâtı içindeki na‘t örneklerinin büyük ekseriyetinde Hz. Peygamber, özellikle Tanzimat’tan itibâren iyice görünür hâle gelen inkıraz döneminin getirdiği çaresizlik ve buhran vaziyetine bağlı olarak mevcut durumu değiştirecek bir “kurtarıcı” gibi yorumlanmıştır. Bu ruh hâliyle yazılan na‘tlarda Hz. Peygamber’den neredeyse sosyolojik bir kavram olan “karizmatik lider” şeklinde bahsedildiği görülür. Bu ifade şekli ve bu yaklaşım, daha sonraki dönemlerde de devam etmiş, günümüzde ise iyice belirgin bir hâl almıştır. Gerçi eski na‘t örneklerinde de “istimdâd” olarak isimlendirilen ve bir nevî “yardım talebi” şeklinde anlaşılabilir bölümler mevcuttur. Bu ruh hâli daha ziyâde “dahîlek yâ Resûlallâh, meded yâ Resûlallâh, şefâat ya Resûlallâh” gibi kalıp ifâdelerle dile getirilirken günümüzdeki örnekler, bu türden istimdâdın deforme edilmiş şekli gibidir. Sanki istimdâda toplumsal bir boyut kazandırılmış, yardım çağrıları bir kurtarıcı/mehdî beklentisine dönüşmüştür. Eski na‘t örneklerindeki istimdâd teâmülüyle çok alâkalı olmayan bu tarzın ana teması, âdetâ “gel bizi kurtar” kelâmıyla özetleyebileceğimiz türden bir çağrı şeklinde karşımıza çıkar. Çok bilinen örneklerden bir tanesi Ârif Nihat Asya’nın meşhur na‘tıdır. Esâsen Mevlevî kültürüne de âşinâ olan şâir,⁴⁵ bir önceki bendde; “Na‘tini Galib yazsın, Mevlid’ini Süleyman’lar! / Sütunları, kemerleri, kubbeleriyle / Geri gelsin Sinan’lar! / Çarpılsın, hakikat niyetine / Cenâze namazı kıldıransın!” dediği halde, müteâkip bölümde bu defa kendisi;

Gel, ey Muhammed, bahardır...

Dudaklar ardında saklı

Âminlerimiz vardır!...

Hacdan döner gibi gel;

Mi ‘racdan iner gibi gel;

Bekliyoruz yıllardır!⁴⁶

mısrâlarında görüldüğü üzere Hz. Peygamber’i dâvet etmektedir. Bu çağrı daha sonraki yıllarda daha da yaygınlık kazanmış, na‘t için eline kalem alan pek çok şâir bu tarz bir beklentiye dile getirmekten kendini alamamıştır. Oysa eski/mez telâkkiye göre Hz. Pey-

⁴⁵ Üsküdar mevlevîhânesi son post-nişîni olan Ahmed Remzi Akyürek’le tanışmış ve yakınlaşmış, bu yakın münâsebet vesîleye olacak şiirlerinde Mevlevî kültürü geniş akis bulmuştur. Bkz. Necat Birinci, “Arif Nihat Asya”, *DİA*, İstanbul 1991, III, 543.

⁴⁶ Çetişli, *Şâirin Diliyle*, s. 167; krş. Arif Nihat Asya, *Duâlar ve Âminler*, Ötüken Yay., İstanbul 1976, s. 73. Bu şiir, “Duygu ve estetik bakımdan son devirlerde bu vadide kaleme alınmış en mükemmel örnekler arasında yer alır.” cümlesiyle övülmektedir. Bkz. Birinci, “Arif Nihat Asya”, *DİA*, III, 543.

gamber zâten gitmiş/terk etmiş değildir; salât u selâmlara mukabele etmektedir.

Benzer şekilde yine son dönem na‘tlarında dikkat çeken bir başka husus, Hz. Peygamber’in hem de “ölüm” kelimesiyle âhirete irtihâlinin dile getirilmesidir. Meselâ Fatih Okumuş’un “Ölüm Gazeli” başlıklı na‘tı şöyle başlayıp devam eder;

*Ölümü gelin gibi bağrına bastın gülüm
Yanına sevgili gibi usulca geldi ölüm*

...

*Sevgili ölüm bile sana öyle yakıştı
Öyle doğal ki sanki bir gül şuranda ölüm*⁴⁷

Bu mısralarda görüldüğü üzere Hz. Peygamber’in adı, klasik örneklerde hiç görülmediği kadar “ölüm” kelimesiyle yan yana getirilmiştir. Oysa mutasavvıflar, nûr-ı Muhammedî anlayışının bir neticesi olarak, yani bu nûrun ebedî ve ölümsüz olduğundan hareketle Hz. Peygamber için “öldü” ifadesini kullanmamışlardır.⁴⁸ Tabiatıyla bu hassâsiyet eski tarzda söylenen na‘tlarda da izlenmektedir. Necip Fâzıl’ın da ölüm kavramı etrafında söylediği şu iki mısra meşhurdur; “Ölüm güzel şey; budur perde ardından haber... / Hiç güzel olmasaydı ölür müydü Peygamber?..⁴⁹

db | 41

Na‘t muhtevâlarında ortaya çıkan dikkate değer farklılıkları görebilmek için yeni örneklerle biraz daha yakından bakmak gerekir. Tanzîmat’la başlayan Yeni Türk edebiyâtı döneminde na‘tların eskiye nisbetle azaldığı zaten söylenmişti. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında ise yeni rejimin geniş kitlelerce benimsenmesi maksadıyla alınan tedbirler silsilesi, dinî hayatı olduğu kadar dinî edebiyatı da etkilemiştir. Bu dönemde yazılan na‘tlar, antolojiler üzerinden tâkip edilebilmektedir. Na‘t antolojilerinin ilk örneklerinden birini hazırlayan Abdullah Öztemiz Hacıtahtiroğlu, hazırladığı seçkiye yazdığı önsözde “Cumhuriyet devrinde yetişen şâirlerimiz arasında da seyrek olmakla birlikte na‘t yazan şâirlerle karşılaşırız” diyerek bu fasılda sadece altı şâir ismi zikretmektedir.⁵⁰ Belli bir dö-

⁴⁷ Çetişli, *Şâirin Diliyle*, s. 267.

⁴⁸ Bkz. Demirci, “Hakikat-i Muhammediye”, *DİA*, XV, 180.

⁴⁹ Necip Fâzıl Kısakürek, *Çile*, Büyük Doğu Yay., İstanbul, t.y., s. 151.

⁵⁰ “Ârif Nihat Asya, Necip Fâzıl Kısakürek, Ali Ulvi Kurucu, Feyzi Halıcı, Sezâi Karakoç, Vedat F. Belli bunlardan başlıcalarıdır.” Bkz. Hacıtahtiroğlu, *Hazreti Peygambere Şiirler*, s. 10. Çetişli ise her defâsında, Tanzîmat sonrası Yeni Türk edebiyâtında da çok sayıda na‘t yazıldığını ileri sürmektedir. Aslında bu bir çelişkiden çok Çetişli’nin tetkik ettiği zaman dilimini 2012’ye kadar getirmesiyle ilgili olabilir. Zaten hemen aka-

nemden sonra na‘t, hicret-nâme ve münâcât gibi dinî-edebî türler kurumsal düzeyde tertip edilen yarışmalarla desteklenmiştir. Teşvik amaçlı olduğu görülen bu yarışmalar arasında Türkiye Diyanet Vakfı’nın 1989’da başlattığı na‘t-ı şerîf müsâbakası, özellikle yarışmaya gösterilen ilginin büyüklüğü ve geniş katılım sebebiyle önemlidir. 3 Ekim 1990’da sonucu îlân edilen yarışmaya 2500 şiirle mürâcaat edilmiş, ilk 100’e giren şiirler bir kitap hâline getirilmiştir.⁵¹ Daha önce de 1980’de hicretin 1400. senesi münâsebetiyle Türkiye Millî Kültür Vakfı, “Hicret Şiirleri” yarışması tertip etmiş, bu yarışmaya dâhil olan şiirler, daha sonra baş kısmına bir na‘t seçkisi eklenmek sûretiyle neşredilmiştir.⁵²

Aslında tek başına na‘t müsâbakalarının tertip edilmesi bile na‘t türüne ilginin azaldığını gösterir. Gerçi asıl mesele, na‘t sayısından ziyâde bu şiirlerin Hz. Peygamber’i anlatma tarzında düğümlemektir. Burada yarışmalarla ortaya çıkan na‘tların genel karakteri üzerinde konuşmak gerekirse, özellikle 1980 sonrası genç şâirlerin Hz. Peygamber’i en çok gül motifi ve özlem teması ekseninde anlattıkları izlenir. Bu şiirlerde, Hz. Peygamber’in olmadığı bir devirde yaşamının getirdiği yetimlik ve öksüzlük hâli, hayli santimental bir duyarlılıkla anlatılır.⁵³ Gerçi O’ndan ayrı kalma, mahrûmiyet hissi, meselâ Şeyh Galib’in meşhur na‘tindeki; “Rahm eyle amân âteş-i hicrânına yakma / Ez-cümle kulun Gâlib-i pür-cürmü bırakma” beytinden de hatırlanacağı üzere, “âteş-i hicrân” vb. terkiplerle gelenekte de vurgulanan hususlardandır. Fakat gül imajı için aynı şey söylenemez. Günümüzde yazılan na‘tlar, gittikçe daha fazla gül motifi çerçevesinde işlenmektedir ki bu durumu na‘tların imge yönüyle fakirleşmesi şeklinde yorumlamak herhalde yanlış olmaz.

Geçen zaman içinde başka pek çok na‘t antolojisi neşredilmiştir.⁵⁴ Bu kitaplar ekseriyetle Yunus Emre ve Şeyyad Hamza’dan seçi-

binde sayısal çokluğun şiiriyet husûsunda yetkinlik anlamına gelmediğini de belirtir. Bkz. Çetişli, *Türk Şiirinde Hz. Peygamber*, s. 56-57.

⁵¹ *Günümüz Dilinden Hz. Peygamber’e Naatlar*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1991.

⁵² *Tarih İçinde Hicret ve Na‘tlar Antolojisi*, Türkiye Millî Kültür Vakfı, İstanbul 1991.

⁵³ Çetişli, *Türk Şiirinde Hz. Peygamber*, s. 664.

⁵⁴ Farklı kriterlere göre hazırlanan bu seçkilerden bir kısmı için bkz. Abdullah Öztemiz Hacıtahtiroğlu, *Hazreti Peygambere Şiirler Antolojisi: Naatlar*, Yağmur Yay., İstanbul 1966; Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na‘tlar (Antoloji)*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993; *Kâinatın Efendisine Na‘t Antolojisi*, haz. Ali Budak, Ali Belbağı, Zaman Kitap, İstanbul 2004; Ahmet Özer, *Türk Edebiyatında Naatler*, Kaynak Yay., İstanbul 2008; *Türk Edebiyatında Seçme Naatlar*, haz. Hikmet Özdemir, Şahin Karataş, Türki-

len örneklerle başlamakta, târihî seyir içerisinde derleyen edebî zevkine göre günümüze kadar getirilmekte, böylece ana hatlarıyla da olsa Türk edebiyâtında na‘t geleneğini tâkip edebilme imkânı sağlanmaktadır. Bu antolojiler genellikle şâirlerin vefat tarihleri esas alınarak –bilindiği üzere Eski edebiyâtımızda özellikle dîvân içerisinde yer alan bir şiirin söylendiği târihi tespit etmek neredeyse imkânsızdır- tertip edilir. Geçmişten günümüze na‘t örneklerini derleyen antolojilerden birinde na‘tlar, benzerlerinden farklı olarak şâir isimlerinin alfabetik sırasına göre verilmiştir.⁵⁵ Bu özelliğinden dolayı derlemede, meselâ Abdurrahim Karakoç ile Âdile Sultan, Erdem Bayazıt ile Eşrefoğlu Rûmî na‘tları veya Yaman Dede ile Yunus Emre na‘tları art arda gelmektedir. Bu sıraya tâbî olmak, yani eski şiirle yeni şiiri birlikte okumak her iki saha arasındaki farkları iyice belirgin hâle getirmektedir. Dil ve üsluptaki tabîî değişim bir tarafa Hz. Peygamber’i anma biçimindeki farklılıklar da etkili biçimde görünür olmaktadır. Sözelimi Âdile Sultan, yeni edebiyat devresinde yaşamış bir şâir olmakla birlikte Hz. Peygamber’i;

db | 43

*Muhammed bâis-i kevn ü mekândır
Muhammed kâlib-ı eşyâya cândır
Muhammed hâsılı Fahr-i cihândır
Diyelim cân u dil ile salavât⁵⁶*

mısralarında görüldüğü üzere tamâmen klasik na‘tlarda yer alan sıfat ve husûsiyetleriyle, âlemin varlık sebebi, rûhu ve iftihar kaynağı olarak anmaktadır. Hemen ardı sıra gelen na‘t örneği Abdurrahim Karakoç’a âittir. Şâir;

*Korkunun bittiği yerde
Haz duyarım perde perde
Bir mezar görsem bir yerde
Ben hep seni düşünürüm⁵⁷*

ye İlmî İctimâî Hizmetler Vakfı, İstanbul 2010; İsmail Çetişli, Elif Çetişli, *Şairin Diliyle Hz. Peygamber*, Denizli Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2013; Zülfikar Güngör, *Osmanlı Padişahlarından Hz. Muhammed’e Na‘tlar*, Araştırma Yay., Ankara 2009. Yalnız bu sonuncu çalışma sadece antoloji değildir, seçilen şiirler ayrıca şerh edilmiştir.

⁵⁵ Sadık Yalsızuçanlar, *Sevgiliye Şiirler Naat Seçkisi*, Silûet Yay., Ankara 2008.

⁵⁶ Yalsızuçanlar, *Sevgiliye Şiirler*, s. 83; krş. *Âdile Sultan Divânı*, haz. Hikmet Özdemir, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s. 194.

⁵⁷ Yalsızuçanlar, *Sevgiliye Şiirler*, s. 77; krş. Abdurrahim Karakoç, *Bütün Şiirleri*, Fetih Yay., İstanbul 1973, s. 228.

kıt'asında görüldüğü üzere tamâmen kendisine has, bütünüyle şahsî bir hissiyât ile Hz. Peygamber'den bahsetmektedir. "Bir mezar görsem bir yerde / Ben hep seni düşünürüm" mısralarının klasik na't muhtevâsında bir karşılığını bulmak zordur. Burada şâir muhtemelen Hz. Peygamber'e ve getirdiklerine ünsiyeti sâyesinde ölümün ve ölümü hatırlatan unsurların kendisine mûnis geldiğini söylemektedir. Yine Âdile Sultan bir başka murabbâ na'tının ilk bendinde Hz. Peygamber'i Hak Teâlâ'ya nisbeti yönüyle anmaktadır;

*Yüzün mir'ât-ı ayn-ı kibriyâdır yâ Resûlallâh
Vücûdun mazhar-ı nûr-ı Hudâ'dır yâ Resûlallâh
Kabul eyle onu aşkından âzâd eyleme bir an
Kapında Âdile kemter gedâdır yâ Resûlallâh*⁵⁸

Tasavvufî terminolojiyle söylenecek olursa şâir burada O'nun taayyün-i evvel vasfının altını çizmekte ve bu ifade tarzıyla kendisinden önceki na't şâirleri silsilesine eklenmektedir. Gerçekten yüz yıllar boyunca na'tlarda Hz. Peygamber'in en ziyâde bu vasfı, ilk nûr ilk zuhûr olması yönü vurgulanmış, varlığın îzâhı bu anlayış çerçevesinde yapılmıştır. Benzer şekilde Abdurrahim Karakoç'un bestelenmiş de olan ve çok bilinen bir na'tı ise;

*Biz Kur'ân'ın hâdimleri pür imânlı ve zindeyiz
Bu yoldan dönmeyiz asla Peygamber'in izindeyiz*⁵⁹

mısralarıyla başlamaktadır. Her iki na't arasındaki fark, hatta her iki şâirin Hz. Peygamber'den bahsetme biçimleri arasındaki başkalık bu kısa iktibaslarda bile açıkça görülmektedir. İlkinde Hz. Peygamber'in muhabbet ve şefâatine iştiaqla tâlip bir edâ görülürken, ikinci örnekte şâir yine bütün samimiyetiyle fakat tâbir câizse hamiyetperver bir taraftarlık/fedâîlik şeklinde okunabilecek bir dil ve duruş içindedir. Görüldüğü üzere her iki örnek arasında dildeki sadeleşme vesâîrenin çok ötesinde bir mesâfe vardır. Şu halde bu husûsu tümüyle Hz. Peygamber algısındaki farklılaşmanın tezâhürü şeklinde izah etmek de mümkündür.

Ay ve güneş, Hz. Peygamber'in benzetilenidir. Elbette sadece O'nun değil, Hak Teâlâ'nın, sevgilinin, pâdişâhın, herhangi bir vesi-

⁵⁸ Yalsızuçanlar, *Sevgiliye Şiirler*, s. 87; krş. *Âdile Sultan Divânı*, haz. Hikmet Özdemir, s. 200.

⁵⁹ Yalsızuçanlar, *Sevgiliye Şiirler*, s. 76.

leyle övülen bir kişinin de benzetilenidir.⁶⁰ Eşrefoğlu Rûmî bir na‘tına şu beytle başlamaktadır;

*Cemî-i enbiyâlardan Muhammed cümleñün şâhı
Yüzi nûrından almışlar felekler şems ile mâhı*⁶¹

Bir başka Cumhuriyet dönemi şâiri, Erdem Bayazıt ise “O” başlıklı iki mısralık şiirinde Hz. Peygamber’i; hem “kalbim” hem “kalbimin güneşi” diyerek tavsif eder;

*Dünyânın ağırlığına eklessek yıldızları ayı güneşi
Gene de ağır basarsın ey kalbim ey kalbimin güneşi*⁶²

H. Peygamber için güneş istiâresi, Eski Türk edebiyâtında en çok kullanılan istiârelerdendir. Genellikle terkip hâlinde yapılan bu teşbihlerden bir kısmını Yeniterzi, “âfitâb-ı feyz, âfitâb-ı bezm-i ev ednâ, hurşîd-i her dü kevn, hurşîd-i rahşân-ı hidâyet, mihr-i eflâk-i nübüvvet, mihr-i hüdâ, şems-i tâbân-ı risâlet” şeklinde tespit etmiştir.⁶³ Görüldüğü üzere bu terkipler arasında, “kalbimin güneşi” şeklinde, şâirin bütünüyle kendi duyusundan hareketle geliştirdiği şahsî bir tavsife rastlanmaz. Burada şiir eleştirisi yapmak niyetinde değiliz şüphesiz, fakat şunu söyleyebiliriz. Na‘t, Hz. Peygamber’in nakledilen vasıflarını en güzel şekilde tanzîm etmek, anlatmak, aktarmak olduğuna göre, O’nu nitelemek konusunda şâir kendisini sınırsız bir serbestiyet içinde göremez. Daha doğrusu klasik dönem na‘tlarında böyle bir “çıkış” söz konusu değildir. Yani şâir, konusu Hz. Peygamber olmayan şiirlerindeki teşbih ve istiârelerinde bile muayyen bir çerçevede kalmak zorunluluğunun idrâki içinde iken, Hz. Peygamber’i tavsif konusunda keyfî davranması mümkün değildir. Hz. Peygamber’le ilgili teşbih ve istiâreler kaleme geldiği şekilde yapılamaz; bu alanda söz söylemek ya dinî kaynaklara referans ile veya benimsenmiş tanımlamalara mürâcaatla olur.

⁶⁰ Eski şiir dilimizde “sevgili” karşılığında kullanılan, “habîb, mahbûb, dost, yâr, sultân, şâh, pâdişâh ve efendi” gibi kelimeler hem mecâzî aşkı hem de Allah, Resûlullâh ve mürşid muhabbetini ifade maksadıyla kullanılabilmektedir. Bu tutum tasavvuf ehlinin tevhid anlayışından ileri gelmektedir; bu tevhid anlayışı asırlar içinde böyle bir edebiyat ve şiir dilinin teşekkülü neticesini vermiştir. Bkz. Mustafa Tahralı, “Osman Hulûsî Efendi’nin Dîvân’ında Bir Gezinti”, I. Somuncu Baba ve es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Sempozyumu Tebliğleri, haz. İhsan Özkes, İstanbul: es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı, 1991, s. 75.

⁶¹ Yalsızuçanlar, *Sevgiliye Şiirler*, s. 189; krş. Mustafa Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî, Hayatı Eserleri ve Dîvânından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999, s. 204.

⁶² Yalsızuçanlar, *Sevgiliye Şiirler*, s. 187.

⁶³ Yeniterzi, *Dîvan Şiirinde Na‘t*, s. 314.

Gerçi şiir söz konusu olduğunda bu türden kesin çizgilerle bir muhtevâ mukayesesi de uygun olmayabilir. Eski şiir başta âyet, hadis vesâir rivâyetler olmak üzere târif edilebilir bir müşterek temel üzerinde yükselirken yeni şiire dair konuşmak daha zordur. Böyle olunca, eski şiirin o ağır başlı ve muhkem referanslara istinâd eden tedâîler silsilesine, imgelerle ilerleyen yeni na‘tlarda doğrudan bir karşılık aramak ve bulmak mümkün görünmemektedir. Meselâ bizzat şâirinin “Na‘t” başlığıyla takdim ettiği, hemen bütün na‘t antolojilerine alınan on mısırâdan ibaret bir Turgut Uyar şiiri;

*ipekler tel tel bir araya geldiler dokunmak üzere
lâle neredeyse menekşeye, gül suya dokunmak üzere*

...

*oysa bir çiçek vardı bahçelerde kendini dererdi
sevinçle kendini tek haklıya bir gün sunmak üzere*⁶⁴

şeklinde başlayıp sona ermektedir. Görüldüğü üzere bu mısırâlarda okuyucuyu na‘t geleneğine bağlayan bir imaj yakalamak kolay değildir. Diğer taraftan meselâ Cahit Zarifoğlu’nun bir na‘tından alınan;

*Bildim Sensin Sen Sen
Diri Diri Diri Şâhım
Dirilt Âlemi Âlemi Âlemi Âlemi
Çünkü dokuzyüz milyon müslüman
Rüyâlarını hatırlamadan uyanmıştır*⁶⁵

şeklinde âdetâ bir kalp çarpıntısını andıran mısırâları, Hz. Peygamber’in hayâtiyeti meselesinde sanki geçmişle bu günü birbirine yaklaştırmaktadır. Âkif İnan’ın aşağıdaki beyti de böyledir:

*Annem babam atam kardeşim yavrum
Evim barkım bahçem ve bağım sensin*⁶⁶

Sonuç

Tanzimat’la başlayan Yeni Türk edebiyâtı devresinde na‘t-ı şerîflerin sayısında azalma olduğu gibi bu şiirlerde belirgin bir muhtevâ değişimi de gözlenmektedir. Esâsen bu değişiklik bütün dinî-

⁶⁴ Özer, *Türk Edebiyatında Naatler*, s. 467; krş. Turgut Uyar, *Divan*, Bilgi Yay., Ankara 1973, s. 9.

⁶⁵ Özer, *Türk Edebiyatında Naatler*, s. 469.

⁶⁶ Özer, *Türk Edebiyatında Naatler*, s. 480.

edebî türler için geçerlidir ve temelde ontoloji ve epistemolojinin değişmesine bağlıdır. Eskinin vahdet-i vücûd anlayışına bağlı âlem algısı, yerini Hakk'ın yarattığını esas alan bir anlayışa terk etmiştir. Söz konusu edebî tür na't olunca, meseleyi sadece edebiyatımızın geçirdiği safhalar ve dönem özellikleriyle açıklama gayreti de kifâyetsiz kalmaktadır. Pek çok sebebi olan bu muhtevâ farklılaşması meselesinin bir yönü, dinin ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in hayatımızda kapladığı yerle ilgilidir. 19. yüzyıldan itibaren müslüman toplumları dolaylı yoldan etkileyen rasyonalizm, pozitivizm vb. Avrupa menşeli düşünce akımlarının Allah inancı gibi peygamber tasavvuru üzerinde de olumsuz etkiler oluşturduğu bilinmektedir. Yine aynı yüzyılda müsteşriklerin Hz. Peygamber'in hayatı meselesiyle, yani siyer konusuyla husûsen alâkadar olduklarını görmekteyiz. Bu alâkanın sonucunda, klasik siyer literatürü "bilimsellik" kriterine tatbîken eleştirilmeye başlanmış, daha ziyâde biyografiye yakın yeni bir tür siyer yazımı teşvik edilmiştir. Bu yaklaşımın İslâm âleminde kısa sürede karşılık bulduğu ve bu tarz siyer yazıcılığına rağbet edildiği açıktır. Oysa siyerler, Kur'ân, hadis ve tasavvuf gibi na'tları besleyen kaynaklardan olup bir kısmı bizâtihi edebiyât sâhasına dâhildir. Klasik anlamda siyer malzemesi yerine, karşısında sadece biyografik mâlumat bulan veya bunu esas alan şâir, na't söylemek konusunda fazla bir imkâna sahip değildir.

Esâsen Hz. Peygamber'le ilgili diğer edebî türler de benzer sebepler yüzünden büsbütün azalmış, bir kısmının hiç örneği verilmez olmuştur. Başta mevlid olmak üzere regaibiyye, mi'r'ac-nâme gibi edebî türlerin na'tlarla kıyaslandığında iyice eksildiği, bu türlerin bir kısmında yeni örneklerin neredeyse hiç verilmediği mâlumdur. Bu türden fakirleşmenin pek çok sebebi olmakla birlikte burada öne çıkan temel problemlerden birinin değişen Peygamber tasavvuru olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in mucizelerinin hatta hadislerinin pek çoğunun tartışma konusu olduğu bir vasatta, Burak'tan Cebrâil'in kanadına, feleklerden sidreye kadar bin bir türlü fevkalâde hâli içeren mucizeler silsilesini şiire aktarma ihtimâli de zayıflamaktadır.

Ayrıca modern edebiyâtın genel karakteri de na'tların hem sayı hem muhtevâ bakımından eksilmesine sebep olarak gösterilebilir. Çünkü bu devrede şiirler ve diğer edebî metinler, tâbir câizse şahsî/ferdî duyuş ve düşünüşün eseri olup şâir belli başlı kaidelere bağlı kalmak mecbûriyetinde değildir. Peygamber tasavvuru bakımından dağınık ve tartışmalı bir kafa ve gönül yapısını devralan

günümüz şâirinin önünde eskiden olduğu gibi hazır, bütünlüklü bir malzeme birikimi mevcut değildir. Dolayısıyla şâir eski devirlerdeki kadar rahat kalem oynatma şansına da sahip değildir. Fakat burada bir husûsu daha kaydetmek gerekir; günümüz şâiri bir na‘t kaleme alacaksa, bunu herkesin yapageldiği bir işe dâhil olmak gibi değil, aksine gerçekten de Hz. Peygamber’i anmayı çok istediği için yazacaktır.

Bu arada, özellikle seksenli yıllardan sonra Hz. Peygamber’in gül ile âdetâ özdeşleştirilmesi konusuna temas etmek yerinde olacaktır. Tarih içinde gül, na‘tlarda Hz. Peygamber’in remzi olarak kullanılmıştır. Ama bu hiçbir zaman bugünkü kadar abartılmamış, güle âdetâ bir sembol değeri yüklenmemiştir. “Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatı” başlıklı bir yazısında Orhan Okay, genel olarak çiçeklerin ve özelde gülün Dîvan edebiyatında çok zengin ve karmaşık bir mazmun ve imaj dünyasına sahip olduğunu belirtmekte, Tanzimat’tan sonra da günümüze kadar gülün gelenektekine benzemeyen daha farklı allegorik ve sembolik değerler kazandığını anlatmaktadır.⁶⁷ Yani gül, edebiyat geleneğimizde sadece Hz. Peygamber’i temsil etmez. Özellikle bazı kutlamalarda fazlaca öne çıkan bu kabil indirgemeci yaklaşımları da olduğu gibi kabullenmek, ihtiyat kaydı ile karşılamak gerekmektedir.

48 | db

Kaynakça

- Âdile Sultan Divânı, haz. Hikmet Özdemir, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.
 Akay, Hasan *Sevet-i Fünûn Şiir Estetiği*, Kitabevi, İstanbul 1998.
 Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara 1979.
 Asya, Arif Nihat, *Duâlar ve Âminler*, Ötüken Yay., İstanbul 1976.
 Ateş, Hulûsî-i Dârendevî, *Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî*, haz. Muhsin Kalkışım, Lütfi Alıcı, Ahmet Yenikale, es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı, I-II, Malatya 1997.
 Birinci, Necat, “Arif Nihat Asya”, *DİA*, İstanbul 1991, III, 543.
 Coşan, M. Esad, *Akademik Makaleler*, Server İletişim, İstanbul 2009.
 Çavuşoğlu, Semiramis “Kadızaâdeliler”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 100-102.
 Çetişli, İsmail, *Türk Şiirinde Hz. Peygamber*, Akçağ Yay., Ankara 2012.
 Çetişli, İsmail; Çetişli, Elif, *Şâirin Diliyle Hz. Peygamber (1860-2011)*, Denizli Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2013.
 Demirci, Mehmet, “Hakikat-i Muhammediyye”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 179-180.

⁶⁷ Meselâ Namık Kemâl’in meşhur “Vaveylâ” şiirinde gül, millet ve bayrak sembolüdür; Yahyâ Kemâl’in “Rindlerin Ölümü” şiirinde ise ebedî hayatın sembolüdür. Bkz. Okay, *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, s.112-115. Hristiyan âleminde ise gül Hz. İsa’nın sembolü kabul edilir. Bkz. Mustafa Parlak, “Gülün Kültürümüzdeki Çağrışımları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2000), sayı: 9, s. 106.

- Fayda, Mustafa, “Siyer ve Türkiye’de Siyer Yazıcılığı Meselesi”, *Siret Sempozyumu I: Türkiye’de Siret Yazıcılığı*, 2012, s. 23-33.
- Güneş, Mustafa, *Eşrefoğlu Rûmî, Hayatı Eserleri ve Dîvânından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.
- Güngör, Zülfikar, *Osmanlı Padişahlarından Hz. Muhammed’e Na’tlar*, Araştırma Yay., Ankara 2009.
- Hacıtahiroğlu, Abdullah Öztemiz, *Hazreti Peygamber’e Şiirler Antolojisi: Na’tlar*, Yağmur Yay., İstanbul 1966.
- İslamoğlu, Mustafa, *Üç Muhammed*, Denge Yay., İstanbul 2000.
- Kâinatın Efendisine Na’t Antolojisi, haz. Ali Budak, Ali Belbaşı, Zaman Kitap, İstanbul 2004.
- Kara, İsmail, “Modernleşme ve İlmî Hiyerarşinin Bozulması”, *Türkiye’nin Çağdaşlaşma Problemi ve İslam* [Sempozyum: 3-4 Mayıs 1997, İzmir], 2000, s. 129-135.
- Karakoç, Abdurrahim, *Bütün Şiirleri*, Fetih Yay., İstanbul 1973.
- Kemikli, Bilal, “Gârib-Nâme’de Peygamber ve Asr-ı Saâdet Tasavvuru”, *İSTEM* (2005), c. III, sayı: 5, s. 135-154.
- Ken’an Rifai, *Sohbetler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000.
- Kısakürek, Necip Fâzıl, *Çile*, Büyük Doğu Yay., İstanbul, t.y.
- Köksal, M. Âsım, *Âhiret Yolculuğu ve Diğer Şiirleri*, haz. A. Cüneyd Köksal, Köksal Yay., İstanbul 1999.
- Nâmık Kemal, *Nâmık Kemal’in Şiirleri*, haz. Ali Ertem, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1957.
- Okay, Orhan, *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, Dergah Yay., İstanbul 2011.
- Osman Kemâlî Efendi, *Kemâlî Dîvânı’ndan Aşk Sızıntıları*, haz.: Baha Doğramacı, y.y., y.y., 1977.
- Ozak, Muzaffer, *Ziynetü’l-Kulûb*, Salâh Bilici Kitâbevi Yay., İstanbul, t.y.
- Özdemir, Mehmet “Siyer Yazıcılığındaki Değişim Üzerine”, *Kutlu Doğum 2002: Çağımızda Sosyal Değişme ve İslâm* (2007), s. 200-208.
- Özer, Ahmet, *Türk Edebiyatında Naatler*, Kaynak Yay., İstanbul 2008.
- Parlak, Mustafa, “Gülün Kültürümüzdeki Çağrışımları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2000), sayı: 9, s. 105-117.
- Şeker, Fatih M., *Osmanlı İslâm Tasavvuru*, Dergâh Yay., İstanbul 2013.
- Şinâsî, *Müntehabât-ı Eş’ârım*, Tasvîr-i Efkar Matbaası, İstanbul 1870.
- Tahrallı, Mustafa, “Osman Hulûsî Efendi’nin Dîvân’ında Bir Gezinti”, *I. Somuncu Baba ve es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Sempozyumu Tebliğleri*, haz. İhsan Özkes, es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı, İstanbul 1991, s. 69-86.
- Türk Edebiyatında Na’tlar* (Antoloji), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993.
- Türk Edebiyatında Seçme Naatlar*, haz. Hikmet Özdemir, Şahin Karataş, Türkiye İlmî İctimâî Hizmetler Vakfı, İstanbul 2010.
- Uyar, Turgut, *Divan*, Bilgi Yay., Ankara 1973.
- Uzun, Mustafa, “Siyer ve Megâzî” (Türkçe Siyer Kitapları), *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 324-326.
- Yalsızuçanlar, Sadık, *Sevgiliye Şiirler Naat Seçkisi*, Silûet Yay., Ankara 2008.
- Yavuz, Kemal, “Müşak Baba ve Na’tları”, *İlmî Araştırmalar* (1997), sayı:5, s. 259-277.
- Yeniterzi, Emine, “Na’t” (Türk Edebiyatı), *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 436-437.
- _____, *Dîvan Şiirinde Na’t*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993.

